

## SLOVENSKO SEZNAN JAN JE S SLOVAŠKO KNJIŽEVNOSTJO

Raziskava sprejemanja slovaške književnosti na Slovenskem daje zgodovinski prerez prevajalske dejavnosti in književnostnih obvestil do l. 1941. Prinaša nove podatke ter osvetljuje kulturnozgodovinske vezi in utemeljuje posebnost njihovega razvoja.

The present study of the reception of Slovak literature in Slovenia provides a historical cross section of translational activities and literary information up to 1941. It brings new data and illuminates cultural-historical relations, accounting for their specific evolution.

Petdeset let že poteka, odkar je izšla v Pragi obsežna bibliografija Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii (1940, avtor dr. O. Berkopce). Knjiga obsega bibliografijo knjig in člankov bohemiističnega in slovakiističnega značaja, objavljenih v slovenščini in srbohrvaščini med letoma 1800 in 1935. (Avtor je bil namenjen — kakor je razbrati iz uvodne besede — pozneje pripraviti še drugo knjigo, vendar do tega niti po vojni ni prišlo.) Sestavljalec je pri izpisovanju poleg knjižnih izdaj upošteval še precejšen del časopisne in revialne publicistike, pri čemer se je za slovenski delež lahko s pridom oprl na bogati fond Slovanske knjihovne (svoječasni odkup knjižnice dr. J. Šlebingerja). Upošteval je tudi gradivo v jugoslovanskih knjižnicah, vendar je bil pri izpisovanju tekoče publicistike prisiljen, da se je omejil (tako je npr. moralo ostati ob strani gradivo iz Novic, Slovenskega naroda, Slovenca itd.). Seveda je glede na vrzeli, ki jih danes vse bolj zapazamo na področju proučevanja medсловanskih literarnih (in kulturnih) stikov, Berkopčeva knjiga naravnost neprecenljive vrednosti. Tehtno in s številnimi podatki dopolnjeno oceno knjige je napisal Viktor Smolej v tretjem letniku Slavistične revije (1950).

Pravzaprav je čudno, da je druga knjiga, na katero večem naslednje razpravljanje, šla precej neopazno mimo strokovne pozornosti. Mislim na zbornik študij z naslovom Literárne vzťahy Slovákov a južných Slovanov (izd. SAV, Bratislava 1968, obsega predavanja z znanstvene konference v Smolenicah nov. 1966). Za Slovence je posebej pomemben prispevek V. Smoleja Slovaška motivika v slovenskem slovstvu druge polovice XIX. st. (s slovaškim povzetkom, str. 66—88). Kljub nekim opozorilom ostaja še nadalje izven naših bibliografij v istem zborniku objavljena študija Miroslava Lacioka o Kopitarju in slovaščini.

Na tem mestu samo v sumarični obliki o Smolejevi študiji. Avtor uvodoma omenja, da je nekaj slovaške motivike v slovenski literaturi evidentirala že Berkopčeva bibliografija. V nadaljnjem obravnava relevantne spise pisateljev oziroma pesnikov kot so J. Podmilšak, S. Jenko, F. Erjavec (Huzarji na Polici), J. Turnograjska, temu slede motivi, vezani na poslanstvo bratov Cirila in Metoda ter na kralja Svetopolka in sinove (A. Umek-Okiški, ep o slovanskih apostolih, 1863; J. Jurčič, nedokončani roman Slovenski svetec in učitelj, 1886; A. Medved, štiri pesmi pod naslovom Sveta brata, 1890; A.



Aškerc, Svetopolkova oporoka), ob tem še obdelava motiva potujočega Slovačka — piskroveza (P. Bohinjec, Mladi Slovak, Slovan 1887). Nazadnje so omenjeni prevajalec samouk Peter Miklavc-Podravski (ki je kot prvi Slovenec sodeloval pri Vajanskega reviji Slovenske Pohlady'). K. Meško in O. Župančič z igrivimi otroškimi verzii »loncevezu — kodrastem Slovačku.«

Za našo bibliografijo bodi na tem mestu omenjena še knjiga, ki je pred kratkim izšla kot izdaja Slovaške akademije. Gre za zbornik študij bratislavskega literarnega zgodovinarja Zlatka Klátika: Slovenská a juhoslovanska literatúra (1987). V knjigi se na Slovence nanašata dve študiji, prva Symbolizmus a druhowe formy s podnaslovom Dielo Ivana Cankara v kontexte slovinske literatúry (str. 154—177), in druga, o poeziji revolucijske vizije in lirskem subjektu, v kateri je ob J. Wolkerju in L. Novomeskem obravnavan tudi naš Srečko Kosovel.

## I

Štirideseta leta XIX. stoletja niso samo utrdila kanonizacije samostojnega slovaškega knjižnega jezika, marveč so hkrati pobudila očiten razmah periodične in druge publicistike. Nemalo preseneča, da je pri Slovakah v letih pred 1848 (ko so na Slovenskem izhajale samo Novice) vzniklo več listov: Hurbanova Nitra (prvi letnik 1842 še v češčini, drugi 1844 v slovaščini), istega Hurbana znanstveno-literarni list Slovenske Pohlady (1846—1847...) in Šturove Slovenske narodne noviny. In še bolj se lahko začudimo, da je ne glede na takratne prometne in tehnične komunikativne možnosti glas o izdajanju Šturovega časopisa prodril tudi na Slovensko: spisek naročnikov Novic za l. 1845 pove, da so tretji letnik tega časopisa pošiljali razen v Beograd, Zagreb, Zadar in Prago tudi v Bratislavo na naslov uredništva Slovenskih narodnih novin in Orla tatranskega.

Zelo zgodaj so na Slovenskem zvedeli za ime narodnega buditelja in pisatelja Jozefa Miloslava Hurbana, evangeličanskega duhovnika v Hlboki nedaleč od moravske meje, očeta poznejšega znamenitega literarnega ustvarjalca (pisca romanov) in politika Svetozarja Hurbana Vajanskega (1847—1916). Hurbanovo ime je mimogrede omenjeno v drugem letniku Novic (1844, str. 87 v podčrtani opombi ob sklicevanju na njegov članek o slovaški literaturi v drugem letniku Jordanovih Jahrbücher...).

V l. 1848 se Hurbanovo ime v slovenskem časopisju večkrat pojavlja, na vidnem mestu npr. v Cigaletovi Sloveniji, v listu, za katerega je znano, da je pomenil za slovenske razmere napredek v politični demokratični aktivizaciji kakor tudi v odpiranju svetu. Najprej je Slovenija že v 6. št objavila govor, ki ga je imel slovaški politični voditelj 2. julija t. l. v zagrebškem saboru: poleg posebnega pozdrava, namenjenega banu Jelačiću, je Hurban »žalostno stanje svojih slovaških rojakov razložil«. Čez nekaj mesecev (10. okt., v 38. št.) pa je Slovenija objavila v prevodu iz čeških Narodnih novin Hurbanovo poročilo o slovaških razmerah, ki se začinja z značilnim poudarkom »pomladi narodov«: »Pravica ne dremlje, ako bi tudi narodi zadremali. Po tisučletnim spanji naroda slovaškiga — se je zdaj zbudila njega duša, ali se saj zdramljuje bolj in daja iz sebe znamenje globokiga vira življenja. In pravica večna se tudi k temu narodu bliža«.



Poleg navajanja Hurbanovih misli najdemo v Sloveniji še to in ono o Slovakah. Tako lahko beremo dopis nekega Jožeta Kaplarja, ki se je kot prstovoljec znašel na strani slovaških borcev za svobodo in je 23. sept. 1848 poročal iz Brezove v nitranski župniji o bojih in o srečanju s Šturom naslednje: »I/n Štur je s prelepimi besedami naša serca z junaštvom navdal in z nadušjenjem napolnil kazaje sveto Svatoplukovo zemljo.« Seveda je vseslovanski navdušenosti marsikje primešana kaka naivnost: v članku Značaj Slovakov npr. pisec celi vrsti madžarskih politikov pripisuje slovaški izvor.

Spisi v Sloveniji so nastali v mobilizatorskem ognju revolucionarnih dogodkov. Drugačni so prispevki v Slovenski bčeli. Že Berkopec je v bibliografiji navedel dve notici, ki se nanašata na Hurbana in njegov list. Tako npr. poroča celovški list (v drugi knjigi drugega letnika, 1851) o Hurbanovem zapisu, v katerem je ta informiral slovaško občinstvo o stanju v slovenski literaturi. Slovaški poročevalec se je v Pohladih najdlje ustavil ob tvornosti Miroslava Vilharja, navedel pa je tudi nekaj imen, ki jih danes pozna kvečjemu literarnozgodovinski strokovnjak. Po vsej verjetnosti je bil urednik Anton Janežič, ki je slovaškemu prikazu dodal naslednjo občuteno pripombo: »Komu serce ne poskakuje veselja in radosti slišati, kako se imena naših domorodcov, naših spisateljev i naše nadepolne mladine tam daleko pod Tatrami slavno imenujejo. Slava!«

Že V. Smolej je v omenjeni obravnavi slovaških motivov pri Slovencih v podrobnostih pojasnil, od kod Josipini Turnograjski motiva obeh slovaških zgodb, ki ju je objavila v prvem letniku Slovenska bčela. Mlada pisateljica je našla snov za zgodbo Slavjanski mučenik v polpreteklih resničnih dogodkih, pritegnila jo je tragična usoda mladega Slovaka, ki je v zavzeti gorečnosti za svobodo rojakov opustil študije v Pešti in se pridružil domačim borcem proti Madžarom, kar ga je pripeljalo do pretresljivega konca na vislicah. Z drugo zgodbo je posegla daleč nazaj, v čas kralja Svetopolka in njegovih sinov, pri čemer je prikazala, kako se je Svetopolkov sin Svatoboj zatekel v neobljudeno goščavo in je tam v puščavniški skupnosti nepoznan prebil preostali del življenja. Tako tema zgodbama kot njenim ostalim slovanskim snovem je skupna romantična sentimentalna nota, ustrezajoča tako njeni mladosti kot občinstvu, kateremu so bile te zgodbe namenjene.

Glas o prvi Josipinini črtici je prodril tudi do Slovakov, v svojem listu jo je že 1851 omenil Hurban, a je niso prevedli, kot so to storili Hrvati leta 1853. Druga črtica pri Slovakah ni odmevala, kar ni povsem razložljivo, več sreče je imela zgodba o Borisu, iz časa pokristianjevanja Bolgarov. Poleg bolgarskega prevoda v Carigradu je bila objavljena tudi v slovaškem leta 1866 in 1871.

Tudi za Štúra so zvedeli na Slovenskem še za njegovega življenja (umrl je za posledicami nesreče na lovu 1855). Dovolj je omeniti notico v četrtem letniku celovškega literarnega glasila (1853, 6. št.), da je Štur »izročil českej matici preimnitno delo o narodnih pesmah in običajih slovenskega /!/ ljudstva na Ogerskem.« (Temu je sledil popravek, da ne gre za Slovake, ampak Slovane sploh.). Navedena Šturova razprava je v knjigi izšla, in sicer prej v češčini kot v slovaščini. Kot je odkril V. Smolej, je bila razprava v predelani in nedokončani obliki objavljena tudi v slovenščini, v III. in v IV. zvezku Geršakove revije Čitalnica 1866, za objavo jo je pripravil Franc Žličar (gl. SR 1956).

## II

Slovenske zveze s Prago in s češko ustvarjalnostjo nasploh so bile seveda mnogo tesnejše kot s slovaško. To dokazuje že spisek prevodov, ki so se pojavili na Slovenskem v drugi polovici XIX. stoletja. Kot je razvidno iz Berkopčeve bibliografije, izbor iz češke literature ni bil samo številnejši, temveč je bil usmerjen na vidnejša in književno izrazitejša dela. V tej zvezi ni odveč omeniti, da je pesnik Balade o prepelici Fran Gestrin (1865—1893) v svojem sorazmerno kratkem življenju poleg Turgenjeva Očetov in sinov (in drugih črtic) prevedel tudi Vaclava Beneša Třebízskega zgodovinski roman (iz dobe Jožefa II.) Blodne duše in novelistiko Svatopluka Čecha Med knjigami in ljudmi ter Jaroslava Vrchlickega Barvaste črepinje (vse navedeno je izšlo v podlistku Slovenskega naroda in v knjižni izdaji).

Čeprav je bila slovaška prevodna bera pri Slovencih že zavoljo slabših stikov v primeri s češkimi manjša in precej naključna, ne gre prezreti nekih okoliščin, ki označujejo prevode iz slovanščine. Ti se namreč začenjajo v imenu J. Hurbana in J. Kalinčiaka, ki sta objavila prvo prozo v letih, ko se je pripovedništvo pri Slovakah začelo šele oblikovati. (V Berkopčevi bibliografiji je navedena kratka »slovaška« zgodba Ferenca Csákija Begler-bega sin, ki je bila v prevodu L. Gorenjca-Podgoričana objavljena v Besedniku 1872. Kot je omenil že V. Smolej v navedeni oceni Berkopčeve knjige, je ime pisca imenovanega spisa slovaški bibliografiji povsem neznano, ne pozna ga tudi Slovaška enciklopedija I, 1977).

Ján Kalinčiak (1822—1871) šteje med najvidnejše slovaške pripovednike v XIX. stoletju. Njegovo najbolj znano delo je realistično-satirično zasnovana pripoved Reštauracija (v reviji Lipa 1860, v knjigi 1871), ki so jo veliko prevajali (Hrvati npr. dvakrat, prvič že l. 1864 J. E. Tomić). V zgodnjih letih je Kalinčiak objavil celo vrsto nacionalnih romantičnih povesti. Mednje sodi Mladi Slovak (Mladenec slovensky, pod psevdonimom Orol tatransky 1847—48), objavljena v prevodu v Slovenskem narodu 1876 (v več nadaljevanjih od 25. jan. dalje »svobodno poslovenil« neki Veličan Mušić). Zgodba, vzeta iz notranjih bojev po Svetopolkovi smrti, je postavljena na trenčinski grad in v njegovo okolico. Nesloga in nasprotja med slovaškimi veljaki peljejo do krvavih spopadov, ki po svoji zasnovi izhajajo pretežno iz pisateljeve domišljije. Mladi Slovak Stanislav se z očetom s prisego pridruži bojnemu bratstvu, dá se pregovoriti lepi Mileni, da spusti iz ujetništva vodjo pogsanske stranke Dlugoša, nakar ti premagajo njegov odred. Tokrat Milena reši življenje njemu, vendar ga njegova stranka kliče na odgovornost in obsodi, nazadnje kot nekaj deus ex machina pride na pomoč svojemu bratstvu, da zmagajo nad nasprotniki. Zgodba je dinamično razgibana, napolnjena je z romantičnimi fabulativnimi rekviziti, kot je že ljubezen med junakom in dekletom iz nasprotnega bojnega tabora, vendar to čustvo obvisi v praznem: ne vzemo, kam se je zgubilo lepo dekle niti čemu se je junak po zmagi umaknil. Slovaška literarna zgodovina (Andrej Mráz) poudarja kulturnopolitično aktualnost Kalinčiakove mladostne povesti, ta je formulirana v izrecnem svobodoljubnem sporočilu mladini na koncu povesti.

Tudi druga povest, ki so jo prevedli pri nas iz slovaške literature, se nanaša na zgodovino. Povest (»obraz iz IX. stoletja«) z naslovom O svatbi kralja velikomoravskega je napisal že znani M. J. Hurban in je bila prvič natis-

njena v prvem letniku njegove Nitre (1842). Prevedel (»posnel«) jo je Fr. Jaroslav, t. j. France Štrukelj (gl. SBL. III), in objavil v Besedniku 1878.

Tako kot Kalinčiakova je tudi Hurbanova povest pisana z izrazitimi narodnoprebudnimi poudarki in z anahronističnim prenašanjem sočasnega narodnostnega prepričanja v stare čase. Osebnost kralja Svetopolka je v procesu slovaškega narodnega osveščanja močno pritegovala zanimanje književnih ustvarjalcev, precej zgodaj je o njem napisal Ján Hollý epopejo v dvanajstih heksametrskih spevih (1835). Iz slovenske literarne zgodovine vemo, da se je tudi Jurčič proti koncu življenja intenzivno ukvarjal s to snovjo in je v prvem delu nedokončanega romana Slovenski svetec in učitelj (LZ 1886) izdelal več epizod, ki prikazujejo kralja Svetopolka: od srečanja z Metodom v Salzburgu do »prelisičenja« Nemcev in do zmage nad njimi in končno do obiska obeh mož v panonskem Ptujju. Iz zapiskov nam je znano, da je Jurčič želel zaplesti zgodbo ob »fatalni ženski« Grimislavi, ki naj bi omrežila Svetopolka in se tako maščevala Metodu za Strahomera-Gorazda, končno pa bi Svetopolkovo navezovanje na to ženo peljalo do odtujitve med velikima možema, kar je imelo zgodovinske posledice.

Hurbanova povest je — postavljena v prva sedemdeseta leta IX. stoletja — v glavnem izšla iz domišljajske kombinatorike. Svetopolk je vse, tako tudi ženitev, podrejal političnim ciljem. Tako je najprej zasnubil na rezenskem (Regensburg) dvoru Karlmanovo hčer Adelhajdo. S tem se je spustil na negotova tla odvisnosti od cesarja Ludvika Nemškega in se je odtujil lastnemu ljudstvu. Pri političnih igrah svojih sorodnikov ni imela Adelhajda nič opraviti, ta je razumela možitev kot svojo ljubezensko stvar. Ko je škof Metod Svetopolka opozoril na tveganost njegovega početja, je ta, zavedajoč se žalitve, ki je nemška stran ne bo sprejela brez vojevanja, zasnubil in se po zmagi nad Nemci poročil s sestro češkega kneza Borivoja, ki se je pred tem pokristjanil in mu je v boju pomagal. Adelhajda se je že pred tem umaknila v samostan. Na nitranskem gradu je Metod v splošnem slavju poročil Svato-pluka s češko kneginjo. Povest izzveni kot proslavljanje slovaško-češkega bratstva. (»in take svatbe še ni bilo pri vas, o Slovaki! Oj, naj se vaša serca pri spominu na to svatbo ogrevajo, in na slavnih činih vaših dedov, ki so že davno pomerli, ogledujejo, kako gre sebe in narod ceniti in ljubiti, — pa tudi s Čehi se družiti.«) Ne kaže poudarjati pripovednih sestavin, ki so za sodobnega bralca sila preproste: pisatelj opravi preveč mimogrede z odločilnim bojem med Nemci in slovansko vojno zvezo; Metod na Češkem ni širil krščanstva; Svatopluk je proti običajem časa preveč milosten do roparskega viteza Rudolfa itd. Bralec sredi prejšnjega stoletja je bil seveda nemalo različen od današnjega.

Naše časopisje je vsa ta desetletja dovolj pazljivo spremljalo dogajanje na Slovaškem (tedanjem Gornjem Ogrskem), pri tem v prvi vrsti narodnostni odpor proti madžarskemu političnemu pritisku (vlada Kálmána Tisze je 1875 ukinila Matico itd.). Od prvih osemdesetih let pa se je močno razmahnilo zanimanje tudi za dogajanje v slovanskih literaturah (ustanovitev listov Slovan, Slovanski svet, povečanje možnosti objavljanja prevodov v Gabrščkovi Slovanski knjižnici in v njegovi seriji Venec slovanskih povesti itd.)

Povsem razumljivo je tedaj, da je časopisje bolj kot poprej prinašalo tudi članke o slovaški literaturi. Brez mnogege izbiranja naj to zanimanje ilustrirajo

ramo s tremi spisi iz druge polovice osemdesetih let. Objavljeni so z določno povezavo z obletnicami in podobnim.

Prvi v tej vrsti je članek, posvečen stoletnici rojstva pesnika Jána Hollega (Slovenec 13. V. 1885, v več podlistkovnih nadaljevanjih). Sestavek se opira na pod robom navedene češke in slovaške vire in v obsegu informiranja o pesniku nudi precej podrobnosti. Bralec je lahko zvedel iz članka tudi nekaj splošnega o slovaščini in o Bernolakovi reformi, ki da si je s svojimi sodelavci prizadeval »jezik ljudstva pozvišati na jezik književni«, pri čemer pa pozabi povedati, v katerem jeziku so Slovaki pisali pred tem in kakšna je bila vloga biblijske češčine. Zato je trditev, da je bil Holly najodličnejši pesnik Bernolakove dobe, precej v zraku, saj je bil ob izidu epopeje o Svetopolku Bernolak že dve desetletji v grobu. Člankar je podrobno prikazal življenje in vsebino obeh epopej slovaškega klasicista, opustil pa je — iz nejasnih razlogov — vsak namig na Šturovo reformo, ki je sredi štiridesetih let združila na isti književnojezikovni osnovi katoličane in protestante itd. (Literarnemu poznavalcu bo zbudila zanimanje kompozicijska podobnost med Jurčičem in piscem epopeje o Svetopolku: v obeh primerih slovaški (velikomoravski) kralj najprej sodeluje z Nemci, da potem v toku spopada preide na stran svojih rojakov.)

Drugi, ki se je ob vprašanju samostojne slovaške literature malo dalje ustavil, je bil publicist Andrej Fekonja. Ob stoletnici Bernolakove Disertacije je v Ljubljanskem Zvonu 1887 objavil prikaz z naslovom O stoletnici slovaške književnosti. Potem ko je prikazal oba tokova, ki sta dajala smer jezikovno-kulturnemu razvoju pri Slovakah (skupni češkoslovaški jezik, kot si ga je zamišljal J. Kollar, in napor za samostojen slovaški jezik v Bernolakovi različici in v poznejši Štur-Hurban-Hodževi kanonizaciji), se je naš pisec odločal za prioriteto prvega, tj. Kolarjevega koncepta. Pri tem se je skliceval, da je Hurban l. 1875 prešel k češčini in je v njej izdal naslednjega leta almanah Nitra. (Jasno je, da je literarna zgodovina to Hurbanovo akcijo zavrnila.)

Tretji članek je nepodpisan in ob Hurbanovi smrti izkorišča priložnost, da malo obsežneje prikaže njegovo življenje in delo. Člankar sodi, da sta se Hurban in Štur sredi štiridesetih let odločila za slovaščino, meneč, da jo bo ljudstvo neposredno razumelo, vendar s postavljanjem perspektive za ruščino, ki naj bi postala nazadnje skupni književni jezik. Za nas je posebej važna omemba, da se je Hurban l. 1848 v ognju osvobodilnih bojev obrnil v Prekmurju k evangeličanskim duhovnikom, vendar pri njih ni našel nikaškega posluha za svoje ideje.

Naše prevajalstvo je jelo od osemdesetih let dalje vse bolj osvajati področja slovanskih književnosti, vendar je prevajanje iz slovaške literature ostajalo še nadalje precej na robu, v senci češke literature. Da je češka literatura mnogo bolj in hitreje prodrla, je pripisati dejstvu, da so naši izobraženci Čehe neprimerno bolj poznali, se z njimi precej srečevali in tudi študirali v Pragi (prim. povest J. Stareta Prvi sneg, LZ 1886). Redkokdo bi se našel, ki bi o Slovakah in njihovi literaturi vedel kaj več. In vendar je slovaška literatura v zadnjih dveh desetletjih stoletja dala sadove, ki presegajo golo željo po življenju (imenujmo vsaj tri velika imena: Vajnskega, pesnika Hviezdoslava in Kukučina).

Kar je pri Slovencih do prve vojne izšlo v prevodu, niti najmanj ni moglo ustvariti prave sodbe o razvitosti slovaške literature. Prevodi so bili (razen

izjemnega primera z Vajanskim I. 1900) vse prej ko iskani in — kar je še huje — bili so šibki in v vsakem pogledu skromni.

Prvi po vrsti med njimi, ki je bil uvrščen v Gabrščkovo Slovansko knjižnico, je bila skromna zgodbica Ljudmile Riznerove-Podjavorinske Protivja. Zgodbo je prevedel znani entuziast, vendar samouk Miklavc-Podravski, ki je tiste čase na veliko prevajal, žal s skromnim jezikovnim in stilističnim znanjem. Tudi vse tisto, kar je prevajalec povedal o pisateljici (da ima šele dvajset let) in da je zgodba protižidovska (»da vsakemu Slovaku, ki jo čita, vsadi v srce opravičeno nejevoljo proti najhujšim pijavkam svojega naroda«), ni moglo prevodu dati več vrednosti, kot jo je stvarno imel. Zgodba o fantu, ki se zagleda v podeželsko židovsko lepoticico in jo potem na bratov pritisk pusti, nazadnje pa se dekle poroči z nekom svojega rodu, da potem skupaj odirata kmete, pograša pravega težišča in prave poglobitve.

Dve leti nato je iz delavnice istega prevajalca v istem izdajateljskem okviru izšla druga zgodba te pisateljice. To je bila povest z naslovom Za negotovimi težnjami (1895). Ta »vaška povest« je za spoznanje boljše zasnovana kot prejšnja, prikazuje krošnjarsko družino, hčer, ki se navadi na krošnjarsko potepuško življenje in se kljub ljubezni na vasi ne more odtrgati od nomadskega načina življenja.

Po vsem tem se je vneti prevajalec iz slovanskih jezikov Miklavc-Podravski ozrl še na krajšo prozo Vajanskega. Za tretji zvezek Gabrščkove serije Venec slovanskih povestij (1900) je prevedel dvoje: novelo Járny mráz (1891. Pomladni mráz), in ob tem štiri črtice iz cikla Obrazky z ľudu (1880) pod skupnim naslovom Slike. O izboru ni dvomiti, prvo novelo so prav tako prevedli Srbi (1892), pozneje še Hrvati (1911), tudi po »obrazih« so segli, vendar pozneje kot pri nas. Srbi so še pred prvo vojno objavili v prevodu tudi roman Vajanskega: Suchá ratolesť (Suha grana, Matica Srpska, Novi Sad 1907), medtem ko je na Slovenskem v prevajanju iz slovanščine v prvih dveh desetletjih XX. stoletja zazijala praznina. Revije so objavile kvečjemu nekaj bežnihotic, tako za šestdesetletnico Vajanskega, njegova smrt (1916) pa je ostala v revialni publicistiki nezapažena.

Novela Pomladni mráz prikazuje tragedijo vaše lepoticice (Maria Biankovičová), ki se po materini želji poroči s starim in brezčutnim mestnim veljakom (Černošinsky). Žena je preveč elementarna in zvesta sama sebi, da bi se zavoljo konvencionalnih pravil družbi, v katero je zašla, slepo podredila. Nenaravno se ji zdi, da bi hlinila zadovoljstvo spričo praznega udobja in materialnega blagostanja. Ob tem se zlomi. Pisatelj je v kratkih slikah, a dovolj živo predstavil, kako se zbudi in stopnjuje odpor komaj dorasle ženske do vase zaverovanega, puščobnega moža, ki si v svoji oblastnosti domišlja, da bi mu ta morala biti hvaležna, ker jo je rešil siromašnih domačih razmer. Omeniti kaže, da je Miklavčev prevod kljub številnim začetniškim grehom vsaj za silo opozoril na pomembno slovaško pisateljsko osebnost.

Obrazky z ľudu so realistično izrisane žanrske podobe, v katerih je dejanja bolj malo. Črtica Črni idealist prikazuje slučajno srečanje gosposkega dekleta s samotnim oglarjem. Sredi pripovedovanja pisatelj vnaša misel, na katero nakazuje že z naslovom, »da duša mladega oglarja ni bila surova /.../ pač pa je bila nadahnjena s prirojenim idealizmom«. Kajti »pri nas se najdejo idealisti tudi med neuglajenimi, neizobraženimi, zanemarjenimi in

potlačeni ljudmi«. Misel ni nova, vendar je sveža in individualno oblikovana.

O romanih Vajanskega *Suchá ratolesť* (1884 Suha veja), *Pustokvet* (1894. Puščavski cvet), *Koreň a výhonky* (1895—96, Korenina in poganjki) in *Kotlina* (1901) so naši bralci zvedeli bolj obrobno. Še največ je povedal koteljski župnik češkega porekla Franc Štingl, ki je najprej v Slovanskem svetu in nato v Domu in svetu (največkrat ob kaki knjižni izdaji) zabeležil tudi to in ono o Vajanskem. Tako npr. ob pisateljevi šestdesetletnici:

Vajanský se zlasti odlikuje kot romanopisec (*Suchá ratolesť* — *Letiace tiene*), ki v svojih romanih in povestih s turgenjevskim realizmom opisuje slovaško družbo: nezavednega, dobrega, izkoriščevanega in nadarjenega seljaka, s težavo se zavedajoče meščanstvo, renegatsko uradništvo, odtujene in razuzdane plemenitaše in nasproti temu kopico zavednih slovaških rodoljubov, ki strastno ljubijo svoj tlačeni slovaški narod. (DS 1907, str. 191.)

In dve leti nato: »Vajansky riše vse lepe strani inteligence, ne taji pa njenih napak in njene pasivnosti. Spisi Vajanskega ... pripovedujejo, se bojujejo, opominjajo in svare. Osebe Vajanskega so v resnici žive, iz mesa in krvi: njih dušeslovna svatba je brez napake, tu pa tam naravnost virtuozna.« (DS 1909, str. 478.)

Ker je manjkala utrjena prevajalska popularizacija, je ostajal slovaški literarni svet v slovenskem zanimanju odmaknjen, komajda znan. Še največ so zvedeli o krutem narodnostnem pritisku madžarskih oblastnikov, ki je bil mnogo hujši kot pri vojvodinskih Srbih. O tem pritisku in o mladinskem odporu proti njemu govori novela Vajanskega z izrazito aktivistično poanto Slovaška omladina v Slovincu 1903. Sicer pa se sredi prevajanja iz češčine slovaška literarna snov v dveh desetletjih po l. 1900 naravnost izgubi. Med Čehi je pritegoval zlasti Julius Zeyer (1841—1901) s svojimi fantazijsko bujnimi in bizarnimi kompozicijami (več prevodov romanov oziroma novel je izšlo tudi v knjižnih izdajah, npr. novela *Blagor na vrtu cvetočih breskev* v Salonski knjižnici 1909, psihološki roman *Jan Marija Plojhar pri Slovenski matici* v prevodu Podlimbarskega 1910 in zgodnji roman *Andrej Černišev* v Slovanski knjižnici 1913).

### III

Čeprav ena lastovka še ne prinese pomladi, je bil Albrehtov prevod *Letečih senc* Vajanskega odkrivalateljsko prevajalsko dejanje. S knjigo, ki jo je izdala Tiskovna zadruga 1923 v svežem, stilistično ustreznem prevodu, je znameniti slovaški pisatelj končno dosegel promocijo v slovenskem svetu. Ta prevod Vajanskega zasluži tem večji poudarek, ker kasneje (tudi po zadnji vojni, ko je izšla cela vrsta odličnih prevodov) klasična dela, med njimi tudi Vajanskega, niso pritegovala prevajalcev. (V zbirki *Sto romanov* npr. ni uvrščen nobeden slovaških ali čeških romanov.)

Pri Srbih so *Leteče sence* prevedli sorazmerno zgodaj: roman je objavljen v reviji *Brankovo kolo* v Sremskih Karlovcih 1902. Revija je v splošnem odredila prevodom, tako iz poezije kot pripovednim v prozi, vidno mesto. Tako je v desetletju 1901—1911 objavila poleg navedenega romana Vajan-



skega še prevode njegovih novel *Svatbena halja*, *Kandidat* in *Babje leto*. Hrvati so *Leteče sence* prevedli pozneje (Sisak 1929).

Navedeni podatki kažejo, da si je prevajanje iz slovaške književnosti tudi v razmerah po prvi vojni precej počasi utrjevalo svoje področje. Tudi slovenski publicistični odziv na prevod *Letečih senc* je bil dokaj skop. Oglasila sta se dva sicer kompetentna kritika, vendar sta se oba zadovoljila z glosatorsko oceno. Bila sta to Ivan Pregelj v *Domu* in svetu (1923) in Anton Vodnik v *Mladiki* (šifra Av, 1928). Tudi v danem bežnem okviru je Vodnik segel malo dlje ko Pregelj, ko se je vprašal o vsebini naslova: »Naslov povesti *Leteče sence* je simboličen in pomeni nekatere slabosti slovaškega naroda, ki so kakor prehodne sence, ki le mimogrede zamegle sončne žarke, nad njim pa gospoduje tihi večni soj idealov.« Pomanjkljivo pri našem tedanjem literarnem informiranju je bilo seveda, da recenzenti niso niti ob taki priložnosti, kot je bil prevod, zapisali kaj več o pisatelju in njegovem delu. Zdi se, da v Ljubljani niti pravih virov za kaj takega niso dobili.

Seveda se na tem mestu ni mogoče lotevati filozofije *Letečih senc* in njihove povezave z romanom in delom Vajanskega v širšem smislu. Opozoriti kaže le na sodbo Andreja Mraza, ki je v literarni interpretaciji obveljala, namreč da pri Vajanskem ideje in psihologija osebnosti presegajo dano slovaško stvarnost in da je pisatelj v dela vnašal individualno intelektualno problematiko. Gotovo se v tem delu nahajajo številne tipične poteze slovaške stvarnosti, med katerimi je pri Vajanskem stalno navzoča narodnostna prizadetost spričo tujega pritiska (ki ga je v času njegovega političnega angažiranja pripeljal v zapor). Celu ljubezen se preverja skozi narodnoobrambni filter. Vendar kot kaže že primer *Letečih senc* — če splošno rečemo — pisatelj uspeva ustvariti žive diferencirane like, hkrati suvereno obvlada motivacijo v izgrajevanju dejanja. Če upoštevamo, da so *Leteče sence* nastale v začetku osemdesetih let, torej v pisateljevih začetkih, je samo škoda, da naše prevajanje ni seglo dalje, k pisateljevemu vzponu v devetdesetih letih.

Kot majhno presenečenje se je čisto na robu literarnega zanimanja pojavila l. 1929 v Trstu (Književna družina Luč) knjižica z naslovom *Mišo*, Budalov prevod kratke povesti drugega velikega predstavnika slovaškega realizma Martina Kukučina. Povest je značajska, humorna upodobitev preprostega človeka iz ljudstva, župnikovega hlapca; mojstrsko je orisano njegovo pohajkovanje po semnju, ko omahuje, ali bi si privoščil pijačo, potem ko mu je njegov gospodar to prepovedal in mu zagrozil, da ga sicer odpusti. Slika posebneža in slika podeželskih razmer hkrati. Kakor je knjižica drobna, daje mnogo več, kot bi na prvi pogled od nje pričakovali: opiraje se na češko izdajo je prevajalec začrtal geopolitični prikaz Slovkov v republiki, dodal celo nekaj jezikovnih primerjav in dal v prerezu podobo slovaške književnosti, od Bernolaka do konca 19. stoletja. Pri tem je kot prvi naštel več slovaških literarnih imen, med njimi tudi Sladkoviča in Hviezdoslava, najširše je predstavljen seveda Kukučin.

Precej na stežaj so se odprla vrata seznanjanju s Slovaki in njihovo književnostjo v tridesetih letih. Prevaianje je seglo v sam vrh slovaške pripovedne tvornosti in dalo knjigi, ki sta vsepovsod, doma in po svetu, vzbujali izraze priznanja. To sta bila romana *Mila Urbana Živi bič* in *Martina Kukučina Hiša v bregu*.

*Živi bič* (*Živy bič*, 1927), ki ga je prevedel (v avtorizirani obliki) in mu

dodal obsežno spremno besedo France Stele, pomeni temeljno prevajalsko dejanje; izdala ga je Jugoslovanska knjigarna, 1932.

Izzval je široko zanimanje in kot tak pobudil celo vrsto ocen oziroma poročil: v Berkopčevi bibliografiji jih je naštetih osem. Enako zanimanje je roman vzbudil pri Hrvatih (objavljen 1933), tudi vodilne srbske revije so ob hrvaškem prevodu poročale o njem. Slovenska izdaja je veliko pridobila s Steletovim uvodom, ki je pravzaprav študija, saj razgrinja problematiko romana in kaže v njegovo nadaljevanje Megle ob zori (Hmly na usvite, 1930); temu je sledil še tretji del V zankah (V osidlách, 1940). Roman *Živi bič* kot prvi del trilogije zajema čas prve vojne, a se za razliko od Zolaja (Poraz, 1892), ali Remarqua in našega Doberdoba dogaja v zaledju, v gornjeslovaški vasi Raztoke. Čeprav živi vas oddaljena od dogajanja na fronti, udarjajo vanjo sunki vojne s številnimi zlimi posledicami. Zato je Urbanova knjiga, kakor je prosta vsakršne retorike, zgovoren protest proti vojni in proti vsem, ki ljudsko bedo izkoriščajo v svoj prid. Razburkani časi spreminjajo tudi ljudi; ti po vrnitvi vojakov v nezadržnem srdu planejo na tiste v vasi, ki so popreje z njimi slabo ravnali. Kljub razlikam je izbruh ljudskega besa podoben tistemu v doljnem Prekmurju (razbijanje židovskih trgovin).

Naslednji prevod, ki je enako poudaril razvojno moč slovaške literature in je vsepovsod naletel na ugoden sprejem, je bil prevod Kukučinovega »dalmatinskega« romana *Hiša v bregu* (Dom v strani, Slov. Pohľady 1903—04). Izšel je l. 1935 pri Jugoslovanski knjigarni. S prevodom vrhunskega Kukučinovega dela se je predstavil takrat petindvajsetletni slavist Viktor Smolej, ki je v nadaljnjem — za polnih pet desetletij — postal vodilni prevajalec in posrednik slovaške (in ob tej tudi češke) književnosti pri Slovencih. O njem je v zborniku l. 1968 napisal danes že pokojni hrvaški literarni zgodovinar povojnega rodu Miroslav Vaupotić naslednje: »Po zaslugi izjemno agilnega in kvalitetnega prevajalca in poznavalca slovaške literature prof. Viktorja Smoleja imajo Slovenci danes boljšo bilanco od nas Hrvatov in Srbov.«

Martin Kukučin (psevdonim dr. M. Bencúrja, 1860—1928) je dejanje svojega romana umestil na otok Brač (Selca), kjer je po l. 1893 živel štirinajst let kot splošni zdravnik (nakar je odšel za daljši čas med izseljence v Patagonijo). Pisatelj je v vsakdanjem stiku z otoškim prebivalstvom proniknil v njegovo duševnost in v podrobnostih dojel njegove značilne poteze, tako da je lahko izdelal pristno sliko njegovega življenja nekje v sedemdesetih letih. Pri slikanju gosposkega in viničarskega sveta se ni zadovoljil s sociološkimi poenostavljanji, ki rada spremljajo tovrstno literaturo, marveč je imel dovolj očesa tudi za različnosti znotraj iste družine. Zakonske zveze med gosposkim Nikom Dubčićem in viničarsko Katico ne prepreči kak razredni antagonizem, to je družbeno poreklo, marveč so razlogi notranji, v različnosti vzgoje in v psihologiji oseb. Pisatelj zelo visoko postavlja moralno zavest in uveljavlja pravila ljudske modrosti. Pri tem je izoblikoval dva monumentalna lika, to sta viničar Mate Berac, katerega smrt na koncu romana je izrisana z mojstrskimi potezami, in gospa Anzula, Nikova mati, ki je posvetna hvala ne gane in zabavljanje ne spravi v strah. Kakor je sicer življenje na otoku prometno in drugače nemalo odmaknjeno, pisatelj pokaže, da v njem odmevajo sunki sveta od zunaj, od hrvaškega narodnega jedra: slišati je imena Štrosmajerja, Starčevića, Senoe, ob hrvatski narodni prebujanju se pojavlja tudi dalmatinsko avtonomaštvo itd.

Tako rekoč istočasno je V. Smolej prevedel še dramo Ivana Stodole Kralj Svetopolk (Kral' Svätopluk, 1931; prevod v Mohorjevi knjižnici 1936). Dramatik je razvil konflikte med očetom in sinovi, s čimer je nakazal razpad države po očetovi smrti. Kakor je že iz našega pregleda razvidno, je Svetopolkova snov med tistimi, s katerimi se je slovaška književnost trajno zaposlovala (1929 tudi zgodovinski roman sodobnika naših modernistov Jège-L. Nadašija). Omembe vredno je dejstvo, da so igro v Smolejevem prevodu uprizorili konec tridesetih let murskosoboški gimnazijci (režija in glavna vloga prof. Jože Potokar, brat znanih igralcev Potokarjev).

Smolejevo odkrivaltelsko žilico izpričuje tudi potopis Po Slovaški, ki ga je objavljaj v Mladiki 1940 in 1941 (zaradi vojne je ostal nedokončan). Informativnim in ilustrativnim sestavinam je potopisec dodajal lastno doživljajsko noto, ki je po svoje značilna tudi po tem, da je njegovo potovanje padlo v čas »samostojne« Slovaške. Kraji na katere je osredotočena piščeva misel, so Bratislava, Devin, Nitra, Trnava, Trenčín, Turčanski Sv. Martin z Matico. Avtor se je trudil našega množičnega bralca seznanjati z zgodovinskimi dejstvi, posebej še s kulturno preteklostjo (Bernolákova in Štúrova jezikovna reforma). Smolejev potopis je ostal do sedaj najobsežnejša predstavitev Slovaške, posebej njenega zahodnega dela.

Viktor Smolej je svoje literarnopopularizatorsko delo v nadaljnem razširil še na prevajanje vrste pisateljev, kot so Janko Jesenský, Peter Jilemnický, František Hečko, František Švantner, Vladimír Mináč in drugi. Ob njem Avgusta Smolej, katere prvi prevodi so objavljeni v Dejanju 1940. (Imena obeh navaja tudi reprezentančna Slovaška enciklopedija). Po vojni se je obnjo uvrstilo še nekaj mlajših prevajalcev.

#### ZHRNUTIE

Štúdia o prijatí slovenskej literatúry u Slovincov znázorňuje v historickom priereze vývoj prekladateľskej činnosti a literárnej informácie do r. 1941. Okrem radu — do teraz evidovaných údajov — prináša určité kultúrno-historické spojenia a zdôvodňuje zvláštnosti vývoja vzťahov. Štúdia sa chronologicky delí na tri kapitoly. Prvá časť obsahuje obdobie od založenia Novic do konca šesťdesiatych rokov, v druhej časti sú podané výsledky skromnej a pomerne začiatočnickej prekladateľskej činnosti (s informáciou v časopisoch) za obdobie do konca prvej svetovej vojny a v tretej časti je znázornené kvalitné upevnenie prekladateľského sprostredkovania medzi dvoma vojnami.

Hlas o slovenskej literatúre prenikol na Slovincov hneď potom, keď Slováci v stredě štyridsiatych rokov kodifikovali samostatný spisovný jazyk. Očividné je to, že časopisy okolo roku 1848 pozorne sledovali, čo sa deje v krajine pod Tatrami (Slovenija 1848). Aj keď slovenské motívy našli pomerne rýchlo cestu k našim spisovateľom (Josipina Turnograjska), museli slovenské literárne texty pomerne dlho čakať na prekladateľov. Po nedokončenom vydaní prídôsobeného prekladu Štúrovho diela o slovenskom ľudskom básnictve (Geršakova Čítalnica 1866) uverejnili časopisy jednotlivé preklady až v druhej polovici sedemdesiatych rokov (J. Kalinčiak, J. M. Hurban). Rôzne výročia boli pre publicistiku dôvodom, aby informovali o slovenskej literatúre (J. Hollý, sté výročie Bernolákovej jazykovej reformy, smrť J. M. Hurbana). Založením Gabrščkovej knižnej série sa aspoň trochu otvorila cesta prekladateľskej činnosti, hoci bola pomerne dlho na začiatočníckom stupni (L. Podjavorinska, Svetozar Hurban Vajanský). V období medzi dvoma vojnami siahli slovincí prekladatelia síce malopočetnými, ale kvalitne vypracovanými prekladmi po najlepších slovenských prozaických (Milo Hurban, Martin Kukučín), ba aj dramatických dielach (I. Stodola). Tesne pred vojnou systematicky zasiahol na kulturno-sprostredkovateľskú oblasť aj Viktor Smolej, ktorý v tejto oblasti vyvinul po vojne najrozsiahlejšiu činnosť.